

**SŁAWOMIR RĘBISZ¹, ILONA SIKORA²,
KATARZYNA SMOLEŃ-RĘBISZ³**

Świadomość i skala zjawiska cyberprzemocy wśród młodzieży gimnazjalnej województwa podkarpackiego

The Awareness and Scale of the Cyberbullying Phenomenon among the Students of Middle Schools from the Podkarpackie Province

¹ Doktor, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Pedagogiczny, Katedra Pedagogiki Medialnej, Polska

² Magister, LUPIGO – Creative & Innovative Marketing Agency, Polska

³ Magister inżynier, Zespół Szkół Nr 1 w Rzeszowie, Polska

Streszczenie

Autorzy niniejszej publikacji postawili sobie za cel zbadanie, w jakim stopniu cyberprzemoc jest obecna w świadomości i rzeczywistości uczniów szkół gimnazjalnych województwa podkarpackiego. Badania przeprowadzono w 15 szkołach gimnazjalnych na próbie 1178 uczniów. Wyniki badań własnych potwierdziły wysoki stopień świadomości tego zjawiska wśród badanych adolescentów, ale także występowanie różnych form cyberprzemocy w środowisku tej grupy młodzieży. Do bycia ofiarą cyberagresji przyznało się 33% ankietowanych. Natomiast do stosowania cyberbullyingu lub pomocy w jego użyciu wobec innych przyznało się prawie 26% ankietowanych.

Słowa kluczowe: cyberprzemoc, młodzież gimnazjalna, województwo podkarpackie

Abstract

The authors of this publication have examined the levels of both the incidence and awareness of cyberbullying among middle school students. The research was conducted in 15 middle schools from the Podkarpackie Province. The sample consisted in 1178 students. The results of the investigation confirmed a high level of awareness of this phenomenon among the adolescents studied, but also the occurrence of different forms of cyber-aggression in the environment of this group. 33% of respondents declared themselves to have been victims of cyberbullying, while 26% admitted using cyber-aggression or helping others use it.

Keywords: cyberbullying, middle school students, Podkarpackie Province

Wstęp

Liczne możliwości, jakie niesie ze sobą korzystanie z internetu, sprawiają, że czynność ta stała się nieodłącznym elementem życia milionów osób na całym

świecie. Zjawisko to dodatkowo potęguje fakt, iż jest to medium wysoce mobilne i dostępne (Kuss, van Rooij, Shorter, Griffiths, van de Mheen, 2013). Internet zdominował przede wszystkim życie nastolatków. Jak wynika z raportu przygotowanego dla Rzecznika Praw Dziecka przez Naukową i Akademicką Sieć Komputerową przez Pedagogium Wyższej Szkoły Nauk Społecznych, ponad 86% nastolatków deklaruje, iż korzysta z internetu codziennie, a 43% z nich jest bez przerwy on-line (głównie za sprawą smartfonów). Uzyskane wyniki pozwoliły oszacować, iż młodzież spędza w internecie ponad 3 godz. dziennie (Lange, Osiecki, 2014). Pokolenie to, nazywane generacją Y, charakteryzuje przede wszystkim fakt, że aktywność w wirtualnym świecie to integralna część ich życia (Janiak-Rejno, 2015).

Niepodważalna obecność ludzi młodych w sieci sprawia, że są oni narażeni na różne zagrożenia związane z korzystaniem z internetu. Jednym z nich jest cyberprzemoc. Określenie to coraz częściej poruszane jest w literaturze przedmiotu. Jest to termin stosunkowo młody – jeszcze nieco ponad dekadę temu zjawisko to nie miało miejsca. Pojawiło się wraz z rozwojem nowoczesnych technologii i wzrostem ich dostępności (Kowalski, Limber, Agatston, 2012).

Cyberprzemoc (*cyberbullying*) definiowana jest jako agresywne zachowania lub działania zachodzące za pomocą środków elektronicznych, technologii informacyjno-komunikacyjnych, inicjowane przez grupę osób lub jednostkę i wymierzone przeciwko ofierze, która ma ograniczone możliwości obrony (Casas, Del Rey, Ortega-Ruiz, 2013; Pyżalski, 2012; Slonje, Smith, Frisé, 2013). Do szeroko rozumianych „środków elektronicznych”, które zostały przytoczone w definicji cyberprzemocy, Smith i in. (2008) zaliczają 7 głównych mediów: połączenia telefoniczne, wiadomości tekstowe, przekazy w formie zdjęć lub wideo, e-maile oraz zastraszanie za pomocą czatów, komunikatorów czy serwisów społecznościowych. Warto także wspomnieć o kategoryzacji cyberprzemocy. Wyróżnia się szereg przejawów tego zjawiska, np. groźbę przemocy fizycznej, wyzwiska, pogróżki (Rivers, Noret, 2010), molestowanie on-line czy rozprzestrzenianie plotek (Huang, Chou, 2010).

To, co odróżnia cyberprzemoc od „zwykłej przemocy”, to fakt, że w przypadku tej pierwszej istnieje wysokie prawdopodobieństwo anonimowości, niski stopień bezpośredniego sprzężenia zwrotnego i brak ograniczeń czasu i miejsca (Sticca, Perren, 2013). Dodatkowo warto zaznaczyć, że w przypadku cyberagresji liczą się umiejętności w zakresie posługiwania się nowoczesnymi technologiami, brak jest bezpośredniej relacji „twarzą w twarz” z ofiarą, zazwyczaj zjawisko to zyskuje szerszą „widownię” niż w przypadku tradycyjnej przemocy. Osobie nękaney ciężko uciec od cyberbullyingu. Może on „atakować” ją wieloma kanałami, takimi jak wiadomości SMS, telefony, komentarze na portalach społecznościowych czy uciążliwe wiadomości e-mail (Slonje i in., 2013).

Jak wynika z dotychczasowych badań, istnieje silna zależność pomiędzy ofiarami cyberprzemocy a przemocy w ogóle, co widoczne jest szczególnie

w środowisku szkolnym. W grupie licealistów przebadanych przez Schneider, O'Donnell, Stueve i Coultera (2012) prawie 60% stanowiły osoby, które były zarówno ofiarami cyberagresji, jak i szkolnego mobbingu, natomiast ponad 36% to osoby, które oprócz cyberprzemocy doświadczyły także znęcania w środowisku szkolnym. O „zachodzeniu” na siebie tych dwóch obszarów piszą również Casas, Del Rey i Ortega-Ruiz (2013).

Dotychczasowe badania pozwalają także scharakteryzować potencjalną ofiarę cyberbullyingu. Zazwyczaj jest to osoba, która wyróżnia się na tle rówieśników. Różnice te mogą wynikać z cech fizycznych, np. ubioru czy tuszy, lub chociażby z poglądów, które odbiegają od ogólnie przyjętych przekonań. Ofiary cyberprzemocy można podzielić na dwie zasadnicze grupy: pasywne – osoby wycofane emocjonalnie, z niską samooceną, często także mniej sprawne fizycznie oraz ofiary prowokujące – bardzo aktywne, które przejawiają agresywne zachowania (Jaworska, 2015).

Cel badań

Celem przeprowadzonych badań było poznanie, w jakim stopniu cyberprzemoc jest obecna w świadomości i rzeczywistości uczniów szkół gimnazjalnych województwa podkarpackiego.

Metodologia badań

Narzędzie badawcze i uczestnicy badania

Do przeprowadzenia badań wykorzystano kwestionariusz ankiety. Składał się on z 25 pytań oraz metryczki dotyczącej płci, wieku i miejsca zamieszkania respondenta. W badaniach wzięło udział łącznie 1178 uczniów z 15 szkół gimnazjalnych z województwa podkarpackiego. Dobór próby był celowo-losowy. Właściwe badania przeprowadzono w lutym i marcu 2017 r. Poprzedzone zostały ankietą pilotażową (75 kwestionariuszy). Charakterystykę społeczno-demograficzną próby badawczej przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyka społeczno-demograficzna próby badawczej (N = 1178)

Cecha	%
Płeć	
mężczyzna	49,2
kobieta	50,8
Wiek	
13 lat	25,1
14 lat	32,1
15 lat	29,2
16 lat	13,6
Miejsce zamieszkania	
miasto	29,7
wieś/poza miastem	70,3

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki badań

Ze względu na objętość artykułu nie można było wyjść poza najbardziej podstawowe wskaźniki, dlatego też do prezentacji wyników badań wykorzystano jedynie zestawienia częstości uzyskanych odpowiedzi (dane procentowe), a dla uchwycenia istotnych statystycznie różnic w odpowiedziach respondentów test chi-kwadrat Pearsona. Analiza statystyczna danych wykazała, iż płęć jedynie różnicowała istotnie udzielone przez ankietowanych odpowiedzi ($p < 0,05$).

Zjawisko cyberprzemocy w świadomości badanych

Z analizy zebranego materiału wynika, że nieco ponad 92% spośród badanych gimnazjalistów województwa podkarpackiego słyszało o zjawisku agresji elektronicznej, a 94% z nich potrafiło poprawnie ją zdefiniować. Interesujące jest to, że tylko 2/3 respondentów uważa, że *cyberbullying* jest czymś złym i stanowi poważny problem, a zatem nie powinno się go stosować. Natomiast dla co czwartego ankietowanego (24%) cyberagresja to nic istotnego i powinno się ją ignorować. Opinie na ten temat istotnie różnicuje płęć respondentów ($p = 0,000$). Z poglądem, że cyberprzemoc to poważny problem, częściej zgadzają się badane dziewczęta (34,1%) niż ankietowani chłopcy (20,9%), a za jej ignorowaniem opowiedziało się dwukrotnie więcej ankietowanych uczniów (23%) niż uczennic (11,8%). W tym kontekście ciekawie prezentuje się rozkład odpowiedzi respondentów na pytanie: *Czy stosowanie cyberprzemocy wobec kogoś jest przestępstwem, za które grożą prawne konsekwencje?* Okazuje się, że 79% badanych uczniów deklaruje, iż jest w pełni świadome konsekwencji prawnych stosowania tej formy agresji. Również w tej kwestii płęć istotnie różnicowała odpowiedzi respondentów ($p = 0,000$). Ankietowani chłopcy (11,1%) w porównaniu do dziewcząt (3,7%) zdecydowanie częściej uważali, iż cyberagresja nie jest przestępstwem, za które grożą konsekwencje prawne.

Doświadczanie cyberprzemocy przez badanych

W opinii badanej młodzieży podkarpackich gimnazjów na akty cyberprzemocy zdecydowanie najbardziej narażone są osoby postrzegane jako lizusi i skarżypyty (44,4%), osoby nieśmiałe (41,1%), słabe fizycznie (31,4%), ale także wyróżniające się w danym otoczeniu (31,2%), jak również jednostki o odmiennych poglądach (31,1%). Ogólnie rzecz ujmując, można im przypisać tzw. inność w środowisku, w którym funkcjonują.

W przekonaniu ankietowanych adolescentów sprawcami cyberbullyingu najczęściej są osoby agresywne i wybuchowe (46,0%), nietolerancyjne (42,1%) i chcące zwrócić na siebie uwagę (40,4%).

Zdaniem badanej młodzieży do głównych przyczyn stosowania cyberprzemocy wobec innych należy możliwość bycia anonimowym (46,5%), chęć zemsty (45,1%), zaimponowania innym oraz zwrócenia na siebie uwagi (44,4%).

Analiza zebranego materiału badawczego wykazała, iż w opinii respondentów za najniebezpieczniejsze formy cyberbullyingu uznano nękanie (40,2%),

rejestrowanie niepożądanych filmów i zdjęć oraz ich publikowanie (37,3%), prześladowanie (36,8%), ale także w równej mierze tzw. *happy slapping*¹ i szantażowanie (34,8%). Odpowiedzi ankietowanych uczniów w tej kwestii istotnie się różniły ze względu na płeć ($p = 0,000$). Badane uczennice częściej uznawały za szczególnie niebezpieczne takie formy przemocy elektronicznej, jak: rejestrowanie i publikowanie niepożądanych filmików i zdjęć (42%) oraz *happy slapping* (41%) niż uczniowie (odpowiednio: 30 i 28%).

Uzyskane wyniki potwierdzają, iż w badanym środowisku gimnazjalistów województwa podkarpackiego wyraźnie mamy do czynienia ze zjawiskiem cyberbullyingu. Okazuje się, że spośród ankietowanych uczniów co trzeci (33,0%) padł ofiarą niechcianych filmów i zdjęć, natomiast co piąty badany (21,7%) przyznał się, że doświadczył cyberagresji przez internet lub telefon komórkowy. W większym stopniu cyberprzemocy doznawali ankietowani chłopcy (24,4%) niż dziewczęta (19,1%). Badania wykazały również, iż uczniowie, którzy padli ofiarą omawianego zjawiska, najczęściej stykali się ze stosowaniem wulgaryzmów wobec ich osoby (48,7%), ośmieszaniem (37,3%) i poniżaniem (27,7%) oraz rozsyłaniem kompromitujących materiałów na ich temat (26,1%).

W kontekście powyższych rozważań niepokojące jest to, że tylko 11,8% ankietowanych, którzy padli ofiarą cyberagresora, zwróciło się o pomoc w tej kwestii. Jak wynika z uzyskanych w procesie badawczym danych, wspomniane ofiary cyberbullyingu prosiły o pomoc przede wszystkim rodziców (45,0%) oraz kolegów/koleżanki (40,3%), w stopniu najmniejszym zaś wychowawców (1,6%) oraz pedagoga szkolnego (0,8%).

Główne formy stosowania cyberprzemocy w środowisku badanych

Do stosowania cyberagresji lub pomocy w jej użyciu wobec innych osób przyznało się prawie 26% ankietowanych. Ponad połowa z nich (57%) zadeklarowała, że w takim procederze wzięła udział tylko raz, kilkakrotnie – 27%, a wiele razy – prawie 17% badanych. Nieco ponad 74% spośród ankietowanych zapewniało, iż nigdy nie było cyberagresorem. Trudno jest stwierdzić, czy dane te można uznać za wiarygodne (raczej deklaratywne), gdyż często młodzi ludzie nie przyznają się do tego typu czynów, chcąc pokazać się w lepszym świetle.

Wśród tych ankietowanych uczniów, którzy przyznali się do omawianej formy przemocy, najczęściej ich akt agresji polegał na wysyłaniu wulgaryzmów i publikowaniu w sieci ośmieszających filmików bądź zdjęć innych pomimo braku ich zgody.

Główne formy i zakres przeciwdziałania cyberagresji w otoczeniu badanych

Z analizy zebranego materiału wynika, że tylko połowa respondentów (49,4%) miała dotychczas styczność z jakimiś formami przeciwdziałania cyber-

¹ Niespodziewany atak; pobicie, kradzież czy zniszczenie rzeczy osobistych przypadkowych ludzi, by następnie nagrać całe zajście.

przemocy w swoim otoczeniu. Oznacza to, iż byli oni informowani o zagrożeniach i skutkach, jakie niesie ze sobą wspomniane zjawisko. Warto również zauważyć, że głównym źródłem, z jakiego badani adolescenti czerpali informacje odnośnie do przeciwdziałania cyberagresji, były lekcje szkolne (47,6%). Ponadto informacje na ten temat zdobywali za pośrednictwem stron internetowych (25,6%) oraz uczestnicząc w specjalnych programach profilaktycznych prowadzonych w swojej placówce (24,7%). W kontekście omawianego problemu, mimo iż zjawisko cyberbullyingu narasta (Tomczyk, 2017, s. 51), niepokojące jest to, że aż 50,6% przebadanych uczniów podkarpackich gimnazjów zadeklarowało, że nie zetknęło się dotychczas z żadnymi działaniami na rzecz przeciwdziałania tej formie agresji. Nie napawa optymizmem też fakt, że tylko 54% badanych deklaruje chęć uczestniczenia w takich spotkaniach w przyszłości, przy czym rozkład tych deklaracji istotnie różnicuje płeć ($p = 0,000$) – częściej to czynią ankietowane dziewczęta (62%) niż chłopcy (46%).

Podsumowanie

Ankietowana młodzież jest mocno zanurzona w sieci. Prawie 2/3 badanych deklaruje, że spędza w internecie przynajmniej 2–3 godz. dziennie. Ich stała obecność w cyberprzestrzeni sprawia, że są oni narażeni na zagrożenia związane z korzystaniem z internetu, w tym m.in. na uzależnienie od niego (Rębisz, Sikora, Smoleń-Rębisz, 2016), ale także na *cyberbullying*. Potwierdzają to badania przeprowadzone na młodzieży z krajów europejskich, które jasno wskazują, że ci adolescenti, którzy korzystają z sieci co najmniej 2 godz. dziennie, są o połowę bardziej narażeni na ataki związane z cyberagresją (Tsitsika i in., 2015). Oczywiście zdecydowana większość badanych (93%) łączy się z internetem za pomocą urządzenia mobilnego (telefon komórkowy/smartfon). Takie zachowanie może sprzyjać podejmowaniu przez nich aktów cyberprzemocy nawet poza miejscem zamieszkania. Potwierdzają ten fakt m.in. badania Dolleya, Pyżalskiego i Cross (2009), według których agresorzy podejmujący akty cyberbullyingu znacznie częściej korzystają z komórek oraz posiadają stały dostęp do sieci.

Taki stan rzeczy nie pozostaje bez wpływu na pojawienie się tak w świadomości, jak i rzeczywistości uczniów szkół gimnazjalnych województwa podkarpackiego zjawiska cyberprzemocy. Potwierdzają to przeprowadzone przez autorów niniejszego opracowania badania. Praktycznie każdy respondent słyszał kiedyś o tym zjawisku i jest świadomy, że cyberprzemoc jest formą agresji. Zdaje sobie również sprawę z zagrożeń i przykrych skutków jej praktykowania, w tym z konsekwencji prawnych.

Niepokojący jest fakt, że środowisko szkolne będące główną sferą funkcjonowania młodych ludzi nie jest dla nich miejscem, gdzie mogą znaleźć wsparcie. Jedynie 1,6% ankietowanych zgłosiłoby się o pomoc do wychowawcy, a tylko 0,8% poinformowałoby o problemie pedagoga szkolnego. Zjawisko to z pewno-

ścią potęguje fakt, iż wiedza z zakresu nowoczesnych technologii wśród dorosłych jest niewielka (Knol-Michałowska, 2013), z czego młodzież doskonale zdaje sobie sprawę.

Zrozumienie zjawiska cyberprzemocy sprowadza się przede wszystkim do poznania jego przyczyny, którą jest wspomniana „inność”. Wyróżnianie się na tle grupy pod względem psychicznym, fizycznym czy wyznawanych poglądów to wystarczające powody, aby stać się ofiarą cyberagresji. Nasuwa się zatem pytanie o tolerancję – postawę, która jest wyrazem szacunku do drugiego człowieka. Czy inny znaczy gorszy?

Cyberprzemoc zatem, mimo iż jest stosunkowo młodym zjawiskiem, swoje przyczyny ma zakorzenione w zanegowaniu ponadczasowych wartości, które mają charakter uniwersalny. Z założenia idee te powinny być wpajane dziecku od najmłodszych lat, już w środowisku domowym, szkoła natomiast ma za zadanie je rozwijać i pielęgnować. Jak jednak pokazują uzyskane na drodze badań rezultaty, tak nie jest. Każdy przejaw inności jest napiętnowany, w efekcie czego dochodzi m.in. do cyberagresji. W kompetencji szkoły oraz rodziny leży zatem nie tylko przeciwdziałanie temu zjawisku, ale przede wszystkim „wpajanie” wartości – tolerancji i szacunku, które są fundamentalne w kontekście funkcjonowania jednostki w społeczeństwie.

Literatura

- Casas, J.A., Del Rey, R., Ortega-Ruiz, R. (2013). Bullying and Cyberbullying: Convergent and Divergent Predictor Variables. *Computers in Human Behavior*, 29 (3), 580–587.
- Dooley, J.J., Pyżalski, J., Cross, D. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying: A Theoretical and Conceptual Review. *Zeitschrift Für Psychologie/Journal of Psychology*, 217 (4), 182–188.
- Huang, Y., Chou, C. (2010). An Analysis of Multiple Factors of Cyberbullying among Junior High School Students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26 (6), 1581–1590.
- Janiak-Rejno, I. (2015). Identyfikacja motywów zawodowych pracowników pokolenia Y istotnym czynnikiem budującym trwałą przewagę konkurencyjną przedsiębiorstwa. *Management Forum*, 3 (3), 28–34.
- Jaworska, J. (2015). Wychowawca. *Agresja Elektroniczna*, 7–8, 26–27.
- Knol-Michałowska, K. (2013). Świadkowie cyberbullyingu – między obojętnością a reakcją. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 12 (1), 111–120.
- Kowalski, R.M., Limber, S., Agatston, P.W. (2012). *Cyberbullying: Bullying in the Digital Age*. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Kuss, D.J., Rooij van, A.J., Shorter, G.W., Griffiths, M.D., Mheen van de, D. (2013). Internet Addiction in Adolescents: Prevalence and Risk Factors. *Computers in Human Behavior*, 29 (5), 1987–1996.
- Lange, R., Osiecki, J. (2014). *Nastolatki wobec Internetu – ogólnopolskie badanie*. Warszawa: Pedagogium.
- Pyżalski, J. (2012). From Cyberbullying to Electronic Aggression: Typology of the Phenomenon. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 17 (3–4), 305–317.
- Rębisz, S., Sikora, I., Smoleń-Rębisz, K. (2016). Poczucie samotności a poziom uzależnienia od internetu wśród adolescentów. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 15 (1), 90–98.

- Rivers, I., Noret, N. (2010). 'I h8 u': Findings from a Five Year Study of Text and Email Bullying. *British Educational Research Journal*, 36 (4), 643–671.
- Schneider, S.K., O'Donnell, L., Stueve, A., Coulter, R.W.S. (2012). Cyberbullying, School Bullying, and Psychological Distress: A Regional Census of High School Students. *American Journal of Public Health*, 102 (1), 171–177.
- Slonje, R., Smith, P.K., Frisén, A. (2013). The Nature of Cyberbullying, and Strategies for Prevention. *Computers in Human Behavior*, 29 (1), 26–32.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its Nature and Impact in Secondary School Pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49 (4), 376–385.
- Sticca, F., Perren, S. (2013). Is Cyberbullying Worse than Traditional Bullying? Examining the Differential Roles of Medium, Publicity, and Anonymity for the Perceived Severity of Bullying. *Journal of Youth and Adolescence*, 42 (5), 739–750.
- Tomczyk, Ł. (2017). Cyberbullying in 2010 and 2015 – A Perspective on the Changes in the Phenomenon among Adolescents in Poland in the Context of Preventive Action. *Children and Youth Services Review*, 75, 50–60.
- Tsitsika, A., Janikian, M., Wójcik, S., Makaruk, K., Tzavela, E., Tzavara, C., ... Richardson, C. (2015). Cyberbullying Victimization Prevalence and Associations with Internalizing and Externalizing Problems among Adolescents in Six European Countries. *Computers in Human Behavior*, 51, 1–7.